

**MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
PREVENTIVA A LA PLAÇA DE LES GLÒRIES CATALANES, 1-28
/ GRAN VIA DE LES CORTS CATALANES, 767-835. DISTRICTE
DE SANT MARTÍ-L'EIXAMPLE (BARCELONA, BARCELONÈS)**

Codi 106/16

Promotor BIMSA

**Ajuntament
de Barcelona**

BIMSA, Barcelona
d'Infraestructures Municipals

Realització

GLOBAL CHM S.L.

**Expedients R/N 470 K121-N B-2016/1-19465, R/N 470 K121-N B-2016/2-19561, R/N
470 K121-N B-2016-3-19656, R/N 470 K121-N B-2017-1-19729**

Directors:

**Ignacio Soriano
Marta Nolla**

Barcelona, juliol de 2019

ÍNDEX

1. Fitxa tècnica	2
2. Introducció	3
3. Localització del jaciment i context geològic	5
4. Antecedents històrics i arqueològics	9
5. Metodologia	14
6. Descripció dels treballs realitzats	15
7. Interpretació i conclusions	24
8. Bibliografia	25

1

ANNEXES

I. Repertori estratigràfic

II. Documentació gràfica

- Documentació fotogràfica
- Documentació planimètrica

III. Inventari de materials

1. FITXA TÈCNICA

Intervenció: Plaça de les Glòries Catalanes, 1-28 / Gran Via de les Corts Catalanes, 767-835

Municipi: Barcelona

Comarca: Barcelonès

Tipus de jaciment: Urbà

Cronologia: Època Contemporània

Propietat: Ajuntament de Barcelona

Coordenades UTM 31N/ETRS89: X 432035.5 / Y 4583856.0

Tipus d'intervenció: Preventiva terrestre

Número d'Expedient: R/N 470 K121-N B-2016/1-19465, R/N 470 K121-N B-2016/2-19561, R/N 470 K121-N B-2016-3-19656, R/N 470 K121-N B-2017-1-19729

Codi Servei d'Arqueologia de Barcelona: 106/16

Promotor: Ajuntament de Barcelona. Districte Sant Martí - l'Eixample

Motivació: Projecte executiu dels túnels viaris a la Plaça de les Glòries Catalanes

Direcció de la intervenció arqueològica: Ignacio Soriano, Marta Nolla

Planimetria: Emiliano Hinojo

Dates: 17 d'octubre de 2016 a 28 de febrer de 2017

2. INTRODUCCIÓ

La present memòria fa referència als treballs i resultats de la intervenció arqueològica preventiva efectuada a la Plaça de les Glòries Catalanes, 1-28 / Gran Via de les Corts Catalanes, 767-835, de la ciutat de Barcelona (Barcelonès), en els districtes de Sant Martí i l'Eixample.

El present seguiment arqueològic es va originar arran del projecte executiu dels túnels viaris a la Plaça de les Glòries Catalanes (Barcelona). El projecte, promogut i finançat per l'empresa BIMSA (Barcelona d'Infraestructures Municipals), comportava una afectació del subsòl vinculada al buidatge de les terres compreses entre els murs pantalles dels nous túnels.

Donat que l'àrea afectada s'inclou en una Zona d'Interès Arqueològic i d'alt valor històric de la ciutat de Barcelona, es va plantejar la necessitat de realitzar una Intervenció Arqueològica preventiva prèviament a la realització de les obres, seguint el procediment establert per la llei 9/1993, de 30 de setembre del patrimoni cultural català, i el Decret 78/2002 de 5 de març del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

El control arqueològic de l'obra s'encarregà a l'empresa de gestió del patrimoni cultural GLOBAL Cultural Heritage Management, i els arqueòlegs Ignacio Soriano Llopis i Marta Nolla Enfedaque en van assumir la direcció tècnica, tal i com es disposa a les corresponents resolucions amb números d'expedients R/N 470 K121-N B-2016/1-19465, R/N 470 K121-N B-2016/2-19561, R/N 470 K121-N B-2016-3-19656, R/N 470 K121-N B-2017-1-19729. Els treballs de control es dugueren a terme entre els dies 17 d'octubre de 2016 i 28 de febrer de 2017, sota la supervisió del Servei d'Arqueologia de Barcelona.

Amb el seguiment arqueològic, es pretenia, d'una banda, localitzar i documentar possibles restes patrimonials que poguessin veure's afectades i, d'altra banda i relacionat amb la primera, obtenir la màxima informació possible de l'àrea afectada per tal de complementar els estudis realitzats fins a l'actualitat.

D'una manera molt resumida, podem dir que el lloc que ens ocupa té interès històric i arqueològic ja que:

1. La plaça de les Glòries Catalanes és una de les àrees de la ciutat de Barcelona de les que encara desconeixem la seva potencialitat arqueològica i on es té molt poca

constància de troballes arqueològiques, a part de la coneguda del Rec Comtal, que es localitza al sector nord/nord-oest.

2. D'època romana cal fer constar el pas de l'aqüeducte romà (s. I aC) de Bàrcino per l'extrem nord/nord-oest, en un recorregut quasi idèntic al Rec Comtal.
3. Una altra dada d'interès relaciona la situació de les restes de l'aqüeducte amb el traçat de l'anomenada Via Francisca, que correspondria, en aquest punt, a l'antiga Via Augusta (PALET, 1994). En aquest punt seria possible poder localitzar en aquest indret de la plaça restes d'aquesta important via romana, fossilitzada en època medieval amb la Via Francisca.
4. És coneguda l'existència de mines d'aigua arreu de la ciutat, ja des d'època medieval fins al segle XIX, per dur aigua corrent a la població. Per conduir l'aigua des de les fonts naturals, primer s'excavava el pou per trobar l'aigua, i posteriorment es replantejava el recorregut de la mina que duia l'aigua a la ciutat. La mina s'excavava en galeria, a partir de pous de pas, que posteriorment es reconvertien en respiradors, i la resta es tapaven de nou.
5. A inicis de l'any 2016 es va realitzar una troballa fortuïta durant els treballs d'execució dels murs pantalla dels nous túnels. Aquesta troballa va consistir en la recuperació d'una bala de canó de ferro, esfèrica i massissa, amb un pes de 16,8 Kg (Fig. 1) (**UE 12**). A més de l'excepcionalitat de la troballa, cal destacar el fet de la seva localització en un indret on no és coneguda l'existència de cap fet militar o batalla. La bala es trobava en perfecte estat de conservació i ens referirem a ella a les conclusions.

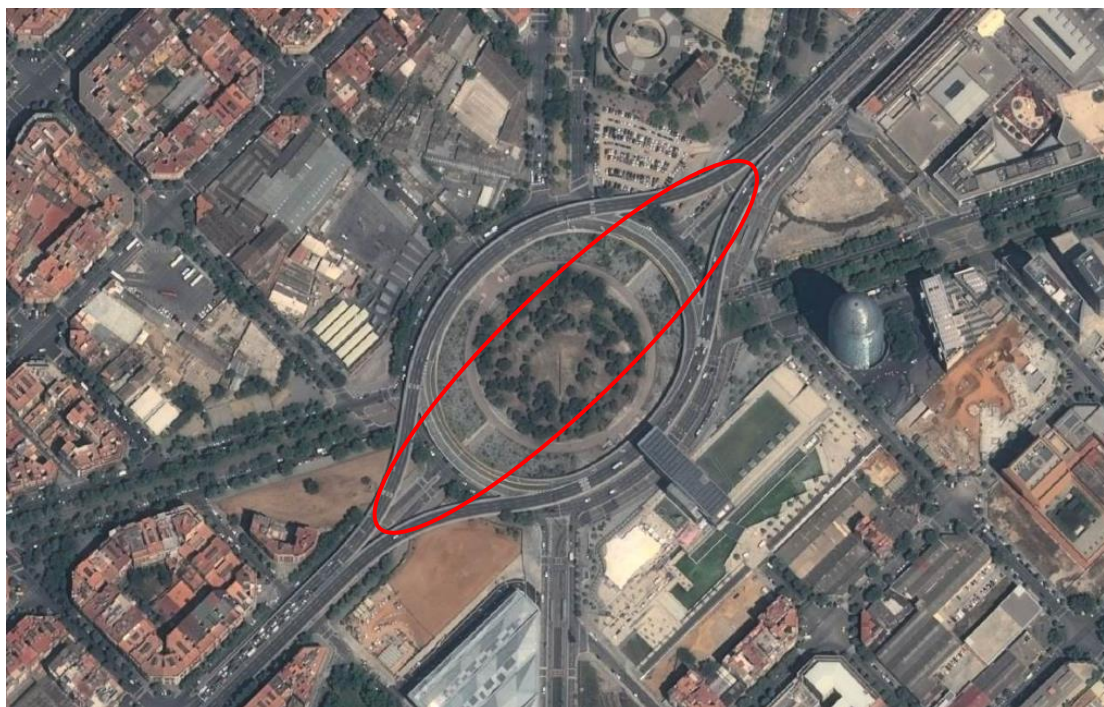
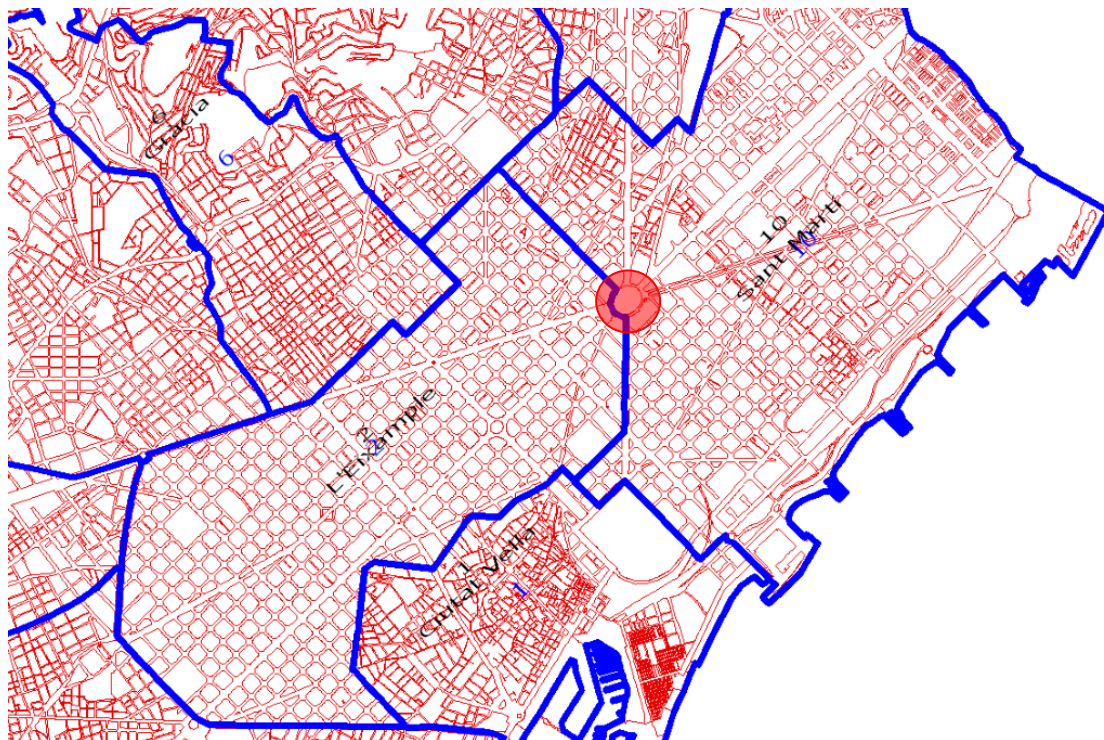
Fig. 1.- Bala de canó de ferro trobada fortuïtament l'any 2016. Font: Servei d'Arqueologia de Barcelona.

3. LOCALITZACIÓ DEL JACIMENT I CONTEXT GEOLÒGIC

La present intervenció s'ha dut a terme a la Plaça de les Glòries Catalanes, 1-28 / Gran Via de les Corts Catalanes, 767-835, al districte de Sant Martí - l'Eixample de Barcelona (comarca del Barcelonès) (Fig. 2). El terme municipal de Barcelona se situa bàsicament sobre una superfície gairebé plana (el Pla de Barcelona). El Pla limita pel sud-est amb el mar i pel nord-oest amb una barrera muntanyosa, la Serralada Litoral, que el separa de la veïna depressió del Vallès, mentre que s'expandeix cap al nord-est i el sud-oest fins als límits naturals que marquen les artèries fluvials del riu Besòs i del riu Llobregat. Les coordenades entre les quals s'estén són 2° 7' a 2° 11' de longitud est de Greenwich i 41° 22' a 41° 27' de latitud nord.

La funció de capital de Barcelona ha estat sens dubte afavorida per la situació geogràfica del Pla, on conflueixen els dos grans eixos de comunicació que travessen en direcció nord - sud la Catalunya central: el riu Llobregat i l'eix dels rius Besòs - Congost - Ter). Aquests accedeixen a la ciutat a través del congost de Martorell, el primer, i del coll de Finestrelles, sota el turó de Montcada, el segon. En aquesta plana, quasi completament urbanitzada a l'actualitat, destaquen tres zones clarament distingibles (AAVV, 1982: 68):

- A) El nucli antic, que restà clos fins a la desaparició de les muralles a mitjans del segle XIX. Proper a la mar, està dominat pel sud pel gran promontori de Montjuïc, que s'aixeca suaument sobre el Pla i cau bruscament sobre la mar, facilitant així la defensa del litoral. En aquesta zona hi podem diferenciar tres àrees:
- Un nucli central, damunt el Mont Tàber, que correspon a la primitiva ciutat romana.
  - Al voltant d'aquest nucli central trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en Època Medieval i que s'inclogueren dins el perímetre de les muralles aixecades els segles XIII-XIV: les vilanoves del Pi, de Santa Anna, de la Mercè, de Sant Cugat, de Sant Pere, de Santa Maria del Mar o dels Arcs, entre d'altres.
  - Els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, que començaren a ser urbanitzats quan van quedar inclosos dins del tercer recinte fortificat, entre la segona meitat del segle XIV i la primeria del XV.

Fig. 2.- Ubicació de la intervenció dins la ciutat i vista aèria de la zona i del seu entorn l'any 2013.
Font: Servei d'Arqueologia de Barcelona.

- B) Una sèrie de petits nuclis de poblament més densos, antics pobles forans creats a l'entorn de la ciutat, sense possibilitat d'aproximar-se a la Barcelona emmurallada per evidents raons estratègiques. No fou fins a les darreries del segle XIX i principis del XX, una vegada enderrocades les muralles, que es van anar annexionant a la ciutat.
- C) Una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del segle XIX (l'Eixample del Pla Cerdà), quan caigueren les muralles medievals que encotillaven el creixement urbanístic de la ciutat. L'Eixample va representar la unió entre la Barcelona vella i els municipis del Pla que, com ja hem dit, acabarien formant part de la ciutat a partir de la fi del segle. A més a més, va permetre alhora el creixement demogràfic i urbanístic modern, ultrapassat els darrers decennis per un creixement sovint caòtic i incontrolat que ha arribat, amb caràcter marcadament suburbial, als racons més extrems de la plana i ha amenaçat tota la muntanya.

Des d'un punt de vista geològic, la comarca del Barcelonès està formada per dues grans unitats: la Serralada de Collserola i el Pla de Barcelona.

A la Serra de Collserola hi trobem una formació de *horst*, o bloc de l'escorça terrestre elevat entre fosses tectòniques i delimitat per falles. Aquest està compost per materials granítics i esquistosos, limitat al nord pel Vallès (sector central de la Depressió Prelitoral), a l'est amb el Turó de Roquetes (Besòs), al sud el Turó de Valldaura i a l'oest pel riu Llobregat.

El Pla es troba obert a mar i limitat per la Serralada Litoral i a migjorn per la falla que segueix ran de mar des del Garraf i el turó de Montjuïc fins al Turó de Montgat, més enllà del riu Besòs. La falla, originada en el moment de la fractura del Massís Catalano-balear, va dibuixar el que a grans trets havia de ser la costa catalana.

En el Miocè i el Pliocè, damunt del sòcol paleozoic, sedimentaren dipòsits marins del qual són testimonis una sèrie de petits i suaus turons (dels Ollers, del Tàber, de les Falzies, de la Bota). La falla es fa visible al Pla, ja que si des de Collserola els dipòsits baixen d'una manera continuada, suau i regular, al punt de contacte entre Ciutat Vella i l'Eixample es produeix una ruptura amb la presència d'un salt d'uns 20 metres, clarament visible en la morfologia urbana (les baixades de Jonqueres, de la Via Laietana, els carrers d'Estruc, de les Moles o de Jovellanos). Aquest salt fou aprofitat per la defensa de la ciutat situant-hi les

muralles o, a nivell econòmic, explotat amb la ubicació de diversos molins a la zona coneguda com de les moles (actual carrer de les Moles).

Damunt d'aquest substrat s'assenta el material quaternari del qual es diferencien dues unitats (SOLÉ SABARIS, 1963). En primer lloc la plataforma superior, que s'inicia des del peu de la Serralada del Tibidabo i baixa fins al mar. Aquesta, que està molt afectada per l'acció dels torrents, és on s'assenta la ciutat, sobre tot el sector antic. El substrat presenta argiles i sorres grogues pliocèniques damunt de les quals trobem uns derrubis quaternaris molt potents, graves anguloses dins d'una matriu d'argiles vermelles que provenen de la zona del Tibidabo per aportacions torrencials. En segon lloc la plataforma baixa que va del graó o talús erosiu de 20 a 30 m. de desnivell fins a la línia de costa. Està constituït per la formació de les terrasses i deltes dels rius Llobregat i Besòs.

L'acció sedimentària de la plataforma presenta una sèrie de característiques que ha permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix ordre i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, raó per la qual se'l coneix com a "tricycle". Aquests nivells son de baix a dalt (op. cit.):

- A) Argiles vermelles de procedència col·luvial, conseqüència d'un sòl format en condicions de clima semblant al de les regions tropicals humides, és a dir, una fase humida i una altra de seca es van anar annexionant a la ciutat.
- B) Llims groguencs d'origen eòlic, *loess*, que sembla que es formarien en un clima sec i fred.
- C) Per últim, trobem el torturà, amb crostes calcàries que s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el *loess* perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquest nivells van anar incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de llims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenquen aquest cicle. De l'esglaó cap a mar, doncs, hi ha un mantell al·luvial format per les aportacions de les rieres, dels torrents, dels deltes dels rius veïnals i del corrent litoral. En aquest sector del Pla es formaren maresmes i estanyols que a l'actualitat ja no existeixen, donada la reculada del mar i com a conseqüència d'una intensa urbanització. Malgrat això, molts d'ells han

continuat vius en els topònims de la ciutat: Banyols a la marina de Provençals, la Llavina al Portal Nou, la Llacuna i la Llanera al Llobregat o l'estany del Cagalell a la zona del Port.

4. ANTECEDENTS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS

4.1. ANTECEDENTS HISTÒRICS¹

L'indret objecte de la intervenció arqueològica es situa adjacent el recorregut del Rec Comtal, documentat a través de fonts documentals, historiogràfiques i intervencions arqueològiques (PUJADES CAVALLERIA, 2008; GARCÍA ESPUCHE, 2009). El Rec és protagonista de gran part d'estudis, malgrat ens en manca un que abraci una recerca tant morfològica com diacrònica i territorial. Són tres les fonts bàsiques per emprendre el seu estudi: les evidències físiques -el que resta o el que s'ha pogut documentar en les intervencions arqueològiques-, els documents o escrits historiogràfics, i, finalment les representacions gràfiques -tant planimètriques com fotogràfiques-. La informació que se n'extreu de cada una és diversa, però alhora complementària, i ajuda a poder reconstruir part del seu traçat i la seva morfologia.

Al Rec Comtal se li suposa un origen romà. Relació normal, donada la coincidència de traçat de les dues conduccions, l'aqüeducte i el Rec. Aquest origen romà queda reflectit fins i tot als informes que al finals del segle XIX i principis dels XX redacten la comunitat de regants i l'Ajuntament, pels litigis entorn a la propietat i ús de l'aigua.

La coincidència esmentada en els traçat d'ambdues conduccions presenta variacions en diversos trams. El Rec neix a l'indret conegut com pous de Montcada, molt similar a l'origen de l'aqüeducte romà. Ara bé, a la zona del Molí de Sant Andreu, el recorregut del Rec divergeix clarament del de l'aqüeducte romà, ja que el Rec es situa perpendicular a la vessant al seu pas pel molí mentre que l'aqüeducte, documentat arqueològicament, continua amb un traçat remarcadament recte paral·lel a la vessant. Així mateix, molt a prop de l'actual encreuament del carrer de Roger de Flor i del carrer d'Ausiàs March, el Rec Comtal gira bruscament cap al sud-est, perpendicular a la vessant, en direcció al Molí del

---

¹ AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Carta Arqueològica de Barcelona* [en línia]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. <<http://cartaarqueologica.bcn.cat>> [Consulta: 27 de maig de 2019].

amb molta necessitat d'aigua, com les carnisseries, o les adoberies, etc... i, potser en darrer terme i segurament en poca quantitat l'aigua de boca.

Un dels trets que defineix el Rec és que es tracta d'un gran canal a cel obert, amb un gran cabdal d'aigua, la qual cosa es va fer per poder fer funcionar els molins que es van bastir al seu redós. La construcció de molins va anar en augment, fins que al segle XIII es coneix un total de vint-i-un molins fariners al llarg del Rec. Aquest, no només feia anar molins, a la zona de Sant Andreu, al segle XII també s'hi va construir una farga, la qual era propietat de la Canònica i la seva funció era reparar les eines del camp de tots els pagesos de més de la meitat del pla de Barcelona. Aquesta farga es trobaria, aproximadament a la zona on es creuen el Rec amb l'anomenada Riera d'Horta, i funcionava amb l'energia hidràulica del Rec. Els molins que funcionaven amb l'aigua del Rec, no només eren moliners, ja que també n'hi havia de drapers, els quals varen anar en augment al llarg de la vida de la sèquia.

Els canvis de trajectòria del Rec ja esmentats probablement resultaven d'utilitat per al seu aprofitament per les diverses instal·lacions molineres, ja que permetrien que l'aigua baixés amb una major energia i per tant fos millor aprofitada pel molí.

El Rec, però, també servia com a sistema de regadiu, com el seu mateix nom indica, ja que feia funcionar tot un sistema de sèquies al llarg del seu recorregut. El terreny proper a la ciutat comtal, en un moment donat és conegut com "l'hort i vinyet", nom que prové dels conreus que hi havia a l'entorn de la ciutat. Per tal de tenir una bona horta, és necessari un reg constant.

4.2. ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS²

Únicament tenim constància d'una intervenció arqueològica efectuada l'any 2015. En concret s'hi va intervenir al Carrer Dos de Maig, 187.I, Mercat de Bellcaire i a la mateixa Plaça de les Glòries Catalanes (part nord/nord-oest). La intervenció estava motivada per les obres d'enderroc de la finca número 187.I del Carrer Dos de Maig i consistí en l'obertura de quatre cales informatives. En tots els casos es van trobar evidències de la presència del Rec Comtal. El mur que limita el solar pel nord es correspon amb el tancament del rec per

---

² AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Carta Arqueològica de Barcelona* [en línia]. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. <<http://cartaarqueologica.bcn.cat>> [Consulta: 27 de maig de 2019].

aquest costat, mentre que pel sud només es va documentar el retall de la canalització, sense evidències de cap altre mur. L'amplada del Rec en aquest tram oscil·lava entre els 3,70 i els 3,20 m. Es tractava d'un tram del rec a cel obert (ESPEJO BLANCO, 2015).

Cal també esmentar la documentació a les proximitats de l'àrea intervinguda de diversos refugis antiaeris de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Durant aquest convuls període a la ciutat de Barcelona es van construir gran quantitat de refugis antiaeris utilitzats per la població civil per tal de protegir-se dels bombardejos feixistes. Des del primer atac – naval en aquest cas- sobre el nucli urbà la nit del 13 de febrer de 1937, fins a la caiguda de la ciutat el 26 de gener de 1939, la ciutat va patir un total de 194 bombardejos, la majoria aeris, que provocaren un gran nombre de víctimes i ferits. Els atacs indiscriminats sobre la població civil provocaren, al marge de les víctimes, un gran impacte psicològic.

A Barcelona, el Servei de Defensa Passiva Antiaèria depenent de l'Ajuntament, en primer lloc, i la Junta de Defensa Passiva de la Generalitat, posteriorment, van portar a terme un projecte per salvaguardar els edificis emblemàtics i subvencionaren al voltant d'un centenar de refugis. La resta, casi 1300, es varen començar a excavar de forma auto-organitzada i auto-finançada per iniciativa civil, configurant un autèntic moviment social sense precedents.

Els refugis antiaeris són espais soterrats, amb un o més accessos en la via pública i diversos espais en el seu interior. Aquells planificats per l'Ajuntament eren dissenyats com a medis de defensa passiva amb la vocació d'ésser reaprofitats com a trams de clavegueram, banys públics, magatzems, sales de lectura i altres usos. La majoria de refugis veïnals tenien un caràcter provisional i efímer. La seva construcció es deuria al treball abnegat de civils no militaritzats, vells i, sobretot, dones i nens. Varen començar als barris amb una gran tradició associativa i sense comprometre els ciments dels edificis, com per exemple a les places públiques.

Entre els refugis antiaeris documentats al districte destaquem per la seva proximitat els següents:

- Refugis antiaeris R. 0445 (Carrer Dos de Maig, 185-195). R. 0423 (Carrer Consell de Cent, 555), R. 0036 (Avinguda Diagonal, 269-275) i R. 0116 (Avinguda Diagonal, 323). Es coneix l'existència d'aquests refugis pel llistat de refugis antiaeris del 16 de juliol de 1938 publicat a l'Atlas dels Refugis de la Guerra Civil espanyola a Barcelona

per l'Ajuntament de Barcelona i CLABSA. En no tenir més documentació de l'estructura defensiva, ja sigui de l'època o fruit d'intervencions de documentació posterior, no es disposa de més informació.

5. METODOLOGIA

El seguiment arqueològic ha consistit en el control, per part d'un arqueòleg tècnic director i d'un auxiliar, dels rebaixos de terres a la via pública necessaris per a l'execució del projecte constructiu dels túnels viaris a la plaça de les Glòries Catalanes. El control s'ha realitzat de manera intensiva sempre que hi hagut moviment de terres i sempre i quan aquests afectaven estratigrafia de formació antròpica.

Els rebaixos s'estenien al llarg d'uns 10.080 m² i es concentraven bàsicament en el buidatge de les terres compreses entre els murs pantalles dels nous túnels. Aquests s'anaven efectuant sovint de manera simultània a les diferent zones en que es dividia l'obra, emprant maquinària diversa però sempre de gran envergadura. En una primera fase s'emprava una màquina giratòria de grans dimensions per extreure els nivells superiors. Posteriorment, i quan ja no era possible continuar amb aquesta màquina, s'utilitzava una màquina tipus apantalladora. A la vegada i, especialment, a les zones on s'ubicaven les rampes d'accés o on ja s'havien construït la llosa de formigó, es feia ús d'un bulldòzer de cadenes per extreure la terra de forma horitzontal. Aquests rebaixos es compaginaven amb d'altres de menor envergadura realitzats amb màquina retroexcavadora per a la col·locació de serveis diversos.

El mètode de registre emprat en la present intervenció arqueològica modifica lleugerament el proposat per E.C. Harris (HARRIS, 1979) i per A. Carandini (CARANDINI, 1997). Es tracta del registre objectiu de les estructures (murs, estructures de combustió, paviments, tombes...), estrats (estructures positives de terra, amb o sense material arqueològic) i interestrats (estructures negatives tipus retall) que s'exhumen. Per fer-ho es realitza una numeració correlativa sota la denominació d'**Unitats Estratigràfiques (U.E.)** que individualitzen els uns dels altres. Cada **U.E** s'enregistra en una fitxa en la que s'indica: la seva definició, ubicació, situació en les plantes i seccions, i posició física respecte a la resta d'estructures i d'unitats estratigràfiques amb que es relaciona.

L'organització i registre sobre el terreny és de tres tipus:

- Registre estratigràfic, amb Unitats Estratigràfiques (**U.E.**)
- Registre gràfic, amb el qual queden registrades les estructures, estrats i interestrats mitjançant fotografia, topografia i dibuix arqueològic.
- Registre de materials mobles, que implica el seu rentat, siglat, classificació tipològica i inventari.

Pel siglat del material s'empra el codi d'intervenció arqueològica, en aquest cas **106/16**, i la U.E. del que procedeixen, afegint, a les formes que es dibuixen, un número d'inventari.

6. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

El present seguiment arqueològic va consistir en l'obertura d'un conjunt de rebaixos a la via pública dins el projecte executiu dels túnels viaris a la plaça de les Glòries Catalanes. Tal i com hem avançat aquest rebaixos ocupaven uns 10.080 m², repartits al llarg d'uns 420 m de longitud per 24 m d'amplada, i es concentraven en el buidatge de les terres compreses entre els murs pantalles dels nous túnels. La seva potència, tot i que variable, arribava com a màxim a 9,96 m. per sota del nivell actual. Únicament es va realitzar seguiment arqueològic dels nivells antròpics, abandonant-lo un cop s'identificaven els nivells geològics naturals. Degut a l'envergadura del seguiment es van establir quatre zones diferenciades, de sud-oest a nord-est: Rampa 1, Pou 1, Pou 2 i Pou 3. La darrera part de l'obra, denominada Rampa 2, no va ser inclosa en el seguiment arqueològic.

El procediment de treball fou el següent. Els rebaixos es van efectuar mecànicament mitjançant diferents tipus de maquinària de grans dimensions. Un cop es van detectar estructures arqueològiques, el buidatge es va realitzar manualment. Val a dir que únicament es va detectar una estructura arqueològica, ubicada al Pou 3, que vam anomenar **E1**.

Rampa 1

La Rampa 1 s'ubicava a la part més sud-oest de l'obra i, en la seva majoria, transcorria per sota d'una llosa de formigó (corresponent al Carrer de los Castillejos). La seva longitud era d'uns 75 m. Els rebaixos es van realitzar de forma horitzontal mitjançant

un bulldòzer de cadenes de grans dimensions. Quan es detectaven estructures contemporànies de formigó i s'havien d'eliminar o en alguns rebaixos específics, s'emprava una màquina retroexcavadora (Fig. 5).

L'estratigrafia dels sediments rebaixats mostrava uns nivells superiors de voltants del s. XX, amb estructures de formigó i restes contemporànies vinculades a les diverses obres de remodelació de la Plaça de les Glòries Catalanes. L'aparició constants d'aquestes estructures van alentir la velocitat prevista dels rebaixos. Per sota d'aquests nivells ja es detectaven les argiles vermelles de procedència col·luvial i, per sota, els nivells geològics de torturà.

No s'hi van detectar estructures arqueològiques.

Fig. 5.- Maquinària treballant en els rebaixos de la Rampa 1.

Pou 1

El Pou 1 s'ubicava entre la Rampa 1 i el Pou 2. La seva extensió era d'uns 180 m. Els rebaixos es van realitzar verticalment mitjançant una màquina giratòria de grans dimensions i, posteriorment, emprant una màquina tipus apantalladora. Un cop la major part

del rebaix s'havia efectuat, es va utilitzar un bulldòzer de cadenes de grans dimensions per treballar per sota de la llosa de formigó que unia el Pou 1 amb el Pou 2 (Fig. 6).

L'estratigrafia dels nivells rebaixats era similar a la corresponent a la Rampa 1.

No s'hi van detectar estructures arqueològiques.

Fig. 6.- Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 1.

Pou 2

El Pou 2 s'ubicava entre el Pou 1 i el Pou 3. La seva extensió era d'uns 90 m. Els rebaixos es van realitzar verticalment mitjançant una màquina giratòria de grans dimensions així com una màquina retroexcavadora. Un cop la major part del rebaix s'havia efectuat, es va utilitzar un bulldòzer de cadenes de grans dimensions seguir treballant, tant per sota de la llosa de formigó que unia el Pou 1 amb el Pou 2 com la que unia el Pou 2 amb el Pou 3 i també a la resta d'extensió en general (Fig. 7).

L'estratigrafia dels nivells rebaixats era similar als de la Rampa 1 i el Pou 1.

No s'hi van detectar estructures arqueològiques.

Fig. 7.- Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.

Pou 3

El Pou 3 s'ubicava entre el Pou 2 i la Rampa 2, aquesta darrera no inclosa en el present seguiment arqueològic. La seva extensió era d'uns 75 m. Com a algunes de les anteriors zones, els rebaixos es van realitzar verticalment en primera instància mitjançant una màquina retroexcavadora i una giratòria de grans dimensions per, posteriorment, emprar una màquina tipus apantalladora. Un cop la major part del rebaix s'havia efectuat, es va utilitzar un bulldòzer de cadenes de grans dimensions per treballar per sota de la llosa de formigó que unia el Pou 2 amb el Pou 3 com la que unia el Pou 3 amb la Rampa 2 i també a la resta d'extensió en general (Fig. 8).

L'estratigrafia dels nivells rebaixats era similar a la de la resta de zones.

Fig. 8.- Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 3 (esquerra) i moment de la troballa de l'estructura **E1** (dreta)

En el decurs dels rebaixos per sota de la llosa de formigó que unia el Pou 3 amb la Rampa 2 es va detectar l'única estructura arqueològica documentada a tota l'excavació. Aquesta estructura, que vam denominar **E1**, consistia en un pou d'aigua excavat al subsòl. Va ser localitzat quan el rebaix mecànic s'efectuava horitzontalment amb un bulldòzer de cadenes de grans dimensions, amb un front obert d'uns 8 metres d'alçada. Degut a això l'estructura va ser seccionada en tota la seva longitud. El pou presentava secció circular, una amplada a la part superior d'1,12 m i a la base de 0,60 m, i una longitud conservada de 6 m. Es trobava excavat a les argiles vermelles de procedència col·luvial (**UE 2**) i al torturà, travessant una primera crosta calcària i part d'una segona (Fig. 9 i 10). Per raons de seguretat i per tal d'agilitzar la seva excavació, es va optar per col·locar una bastida metàl·lica que permetés l'excavació horitzontal, tot i seguint l'estratigrafia vertical (Fig. 11).

Fig. 9.- Estructura E1 pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació i un cop excavada.

Fig. 10.- Estructura **E1** pou d'aigua. Secció transversal **UE 10** i **UE 11** (esquerra) i al fons de l'estructura (dreta).

Fig. 11.- Estructura **E1** pou d'aigua. Procés d'excavació emprant una bastida metàl·lica.

Un cop buidada l'estructura es van documentar a les seves parets dos conjunts de pseudo-alineacions verticals, oposades una a l'altra, de petits rebaixos semicirculars a diferents alçades. Els rebaixos presentaven unes dimensions que oscil·laven entre 0,20 x 0,20-0,10 m. La paret est conservava 5 rebaixos mentre que la paret oest només 4. Originàriament n'haurien existit més però la destrucció parcial de l'estructura durant el seu descobriment les va fer desaparèixer. La funció d'aquestes dues pseudo-alineacions era la d'encabir-hi peus i mans per entrar i sortir del pou (Fig. 12).

Fig. 12.- Estructura E1 pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret est a l'alçada de la **UE 10** (esquerra), paret oest a l'alçada de les **UE 7, UE 8 i UE 9** (centre) i paret oest a l'alçada de la **UE 10** (dreta).

L'estructura estava coberta per un estrat compost per argila plàstica marró fosc, amb carbons i fragments de material constructiu del segle XX (**UE 1**). Aquest estrat estaria, potser, vinculat amb el rebaix de la plaça en Època Contemporània. L'interior de l'estructura, que es va excavar en la seva totalitat, estava totalment amortitzat amb abocaments successius de sediment barrejats amb abundants restes de material constructiu (teules, maons, pedres). És molt possible que tots aquests abocaments siguin sincrònics i responguin a l'abandonament de l'estructura. Cal destacar la recuperació a la **UE 11**, i encabida en el fons del pou, d'un càntir sencer de ceràmica vidriada probablement del segle XIX. Passem a descriure aquests estrats individualment, en successió estratigràfica:

- **UE 1.** Estrat compostat per argila plàstica marró fosc amb carbons i fragments de material constructiu, probablement vinculat a les remodelacions de l'indret al segle XX.
- **UE 2.** Estrat compostat per agiles vermelles de procedència col·luvial. Està retallat per l'interestrat UE 3, vinculat amb la construcció de l'estructura.
- **UE 3.** Interestrat (retall) vinculat amb la construcció de l'estructura.
- **UE 4.** Estrat compostat per argila marró fosc amb carbonats blancs de morter de calç.
- **UE 5.** Estrat compostat per argila marró clar.
- **UE 6.** Estrat compostat per argila gris fosc.
- **UE 7.** Estrat compostat per argila marró clar i sorres.
- **UE 8.** Estrat compostat per argila marró fosc amb pedres de mida gran.
- **UE 9.** Estrat compostat per argila taronja clar.
- **UE 10.** Estrat compostat per una mica d'argila marró fosc i fragments molt abundants de material constructiu, entre ells fragments de mur amb morter de calç. S'hi van documentar fragments de ceràmica vidriada.
- **UE 11.** Estrat compostat per argila marró fosc flonja i humida. S'hi van documentar fragments de ceràmica vidriada, així com un càntir sencer també de ceràmica vidriada. Aquest es trobava a la base de l'estructura (Fig. 13).

L'estudi dels materials recuperats, que provenen únicament de les **UE 10** i **UE 11**, indica una cronologia d'Època Contemporània (s. XIX).

Fig. 13.- Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 11**, ubicació del càntir sencer de ceràmica vidriada probablement del segle XIX al fons de l'estructura.

7. INTERPRETACIÓ I CONCLUSIONS

El present seguiment arqueològic portat a terme a l'interior de la Plaça de les Glòries Catalanes 1-28 / Gran Via de les Corts Catalanes 767-835 de Barcelona ha cobert una extensió aproximada de 10.080 m², repartida al llarg d'uns 420 m de longitud per 24 m d'amplada. Els rebaixos es concentraven en el buidatge de les terres compreses entre els murs pantalles dels nous túnels i la seva potència, tot i que variable, arribava com a màxim a 9,96 m per sota del nivell actual. Aquests, sovint efectuats de manera simultània en diverses zones, es van realitzar emprant maquinària diversa de gran envergadura (màquina giratòria, màquina tipus apantalladora, bulldòzer de cadenes).

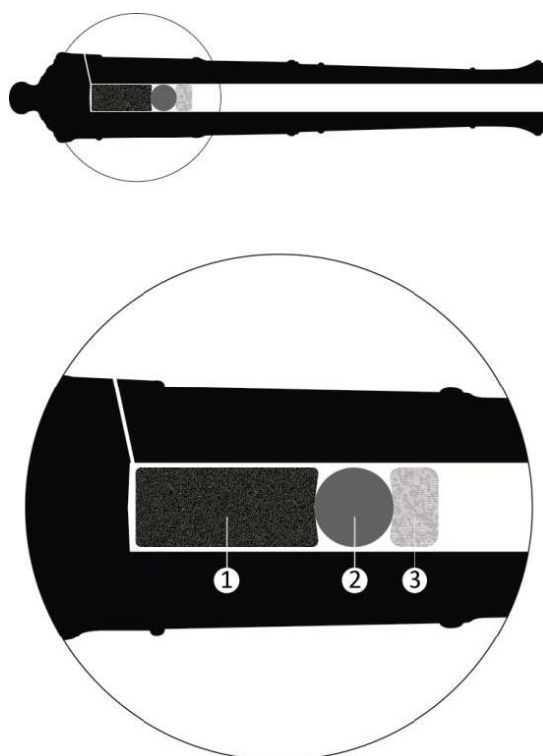
En tres de les quatre zones delimitades (Rampa 1, Pou 1 i Pou 2) no s'han detectat estructures arqueològiques. Únicament en el Pou 3 es va constatar l'existència i excavar en la seva totalitat una estructura en forma de pou d'aigua (**UE 1**). A partir dels materials recuperats en els estrats d'abocament del seu interior (**UE 10** i **UE 11**) es pot situar la seva cronologia en Època Contemporània (s. XIX).

És coneguda l'existència de mines d'aigua arreu de la ciutat, ja des d'Època Medieval i fins al segle XIX, per dur aigua corrent a la població. Per conduir l'aigua des de fonts naturals, primer s'excavava un pou per trobar aigua i, posteriorment, es replantejava el recorregut de la mina que duia l'aigua a la ciutat. La mina s'excavava en galeria, a partir de pous de pas, que posteriorment es reconvertien en respiradors, i la resta es tapaven de nou. El pou documentat podria haver format part d'aquest pous excavats per trobar aigua i que, en aquest cas, sembla que es va abandonar sense arribar al nivell freàtic.

Un tema apart que cal tractar correspon a la troballa, fora de context, d'una bala de canó durant els treballs d'execució dels murs pantalla dels nous túnels a la plaça. Com ja hem avançat, es tracta d'una bala esfèrica i massissa de ferro, amb un pes de 16,8 Kg i un diàmetre de 16 cm (**UE 12**) (Fig. 14). Aquesta, sens dubte, cal vincular-la amb un canó d'avantcàrrega, és a dir, en el que la bala s'introduïa per la part davantera del canó després de la col·locació de la pólvora (Fig. 15).

Fig. 14.- Bala de canó de ferro (UE 12) trobada fortuïtament l'any 2016. (Dreta) Deformació el·lipsoidal visible a la part inferior.

Fig. 15.- Esquema de la silueta de l'interior d'un canó d'avantcàrrega i ànima llisa del s. XVIII. Detall de la recambra on, en aquest exemple, s'introdueix el cartutx de pólvora (1), la bala massissa (2) i un tac de filàstica (3) (CIARLO, 2017: fig. 10).

Per mirar d'establir la seva cronologia hem tingut en consideració diversos aspectes. En primer lloc, el material amb el que està fabricada la bala. L'ús de ferro colat i forjat en peces massisses d'artilleria només apareix a finals del s. XV i aplicat a l'artilleria lleugera (falconets, colobrines). Cal esperar, però, a mitjans del segle XVI per que es comencin a emprar en canons (artilleria pesada) (HERNÁNDEZ, 2003: 51-53). En comparació amb la munició de pedra, les bales de ferro tenien un poder destructiu molt més elevat, tant sobre estructures defensives com en vaixells i fins i tot exèrcits enemics, eren més estables en vol i també més efectives a llargues distàncies (KINARD, 2007: 73). Per altra banda, a finals del segle XVIII i fonamentalment a inicis del segle XIX les bales de canó són substituïdes pels obusos, un tipus de projectil que inclou l'explosiu (HERRERO FERNÁNDEZ-QUESADA, 2006: 1130-1132). Per tant, i segons la seva morfologia i material emprat, podríem situar la bala de canó localitzada en una forquilla cronològica situada entre mitjans del segle XVI i finals del XVIII.

En segon lloc l'artilleria pesada era utilitzada fonamentalment en el setge de ciutats, la destrucció dels sistemes poliorcètics i el combat naval. Barcelona va patir cinc setges en la forquilla cronològica esmentada en la que, en alguns casos, es va emprar tant artilleria terrestre com naval. Els setges esmentats són:

- 1651-1652. Per les tropes castellanques en el marc de la Guerra dels Segadors
- 1697. Per tropes franceses en el marc de la Guerra dels Nou Anys
- 1705. Per tropes angleses, holandeses i austríaques en el marc de la Guerra de Successió Espanyola
- 1706. Per tropes castellanques i franceses en el marc de la Guerra de Successió Espanyola
- 1713-1714. Per tropes castellanques en el marc de la Guerra de Successió Espanyola

Podem, per tant, escurçar una mica la forquilla cronològica i ubicar-la entre mitjans del segle XVII i inicis del s. XVIII. Cal, però, tenir en consideració que la bala podia tenir el seu origen en territoris molt diversos donada la variada nacionalitat dels exèrcits atacants.

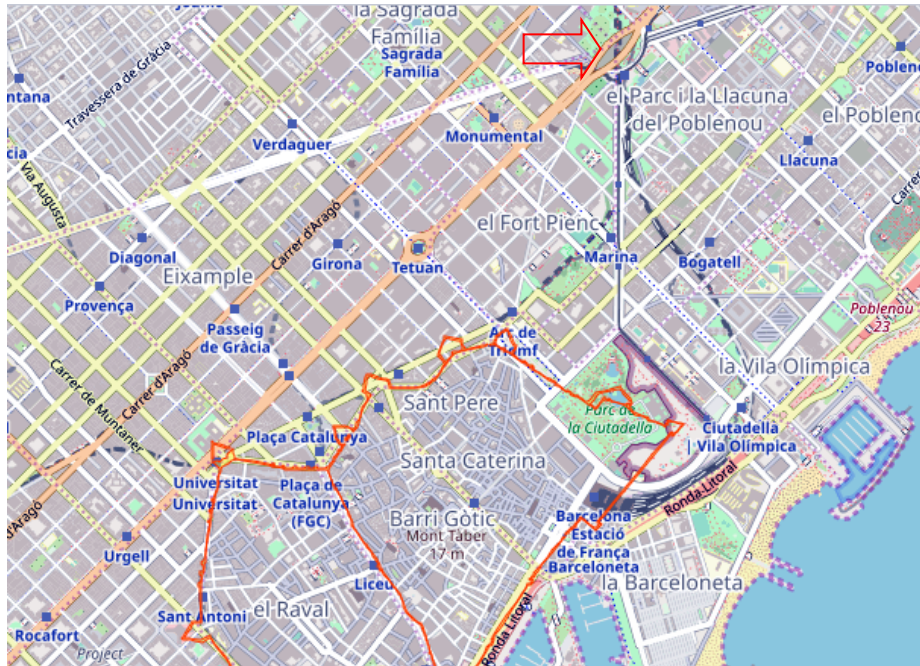
En tercer lloc podem tenir en consideració el calibre de la bala. Per desgràcia aquesta aproximació presenta importants dificultats donat que l'artilleria es va desenvolupar de forma caòtica i els exèrcits europeus empraven tota mena de calibres. Aquest es

classificava segons el pes de la bala expressat en lliures que, tot i ser força aleatori segons el lloc, s'accepta l'equivalència d'1 lliura = 460 gr., i el calibre de longitud que equivalia al diàmetre de la bala. D'aquesta manera, la bala localitzada tindria un pes aproximat de 36,5 lliures i 16 de calibre de longitud. Tot i que van existir diversos intents d'unificació de calibres, l'ús d'antics calibres (anomenats *bords*) perdurà al llarg de tota la nostra forquilla cronològica (HERNÁNDEZ, 2003: 162-163; HERRERO FERNÁNDEZ-QUESADA, 2006: 1130-1131; KINARD, 2007). Així mateix, nous estudis han posat de manifest la discrepància existent en el pes de bales de canó del mateix calibre depenent de l'exèrcit que les emprés o, fins i tot, dins el mateix. Aquestes diferències responen a les característiques del tipus de ferro emprat i del procés metal·lúrgic seguit en la seva obtenció (CIARLO, 2017: 61-63; CIARLO & ARGÜESO, 2019: 139).

Amb les dades que disposem no podem, per tant, afinar la forquilla cronològica més enllà de mitjans del segle XVII i inicis del s. XVIII. Creiem que es pot vincular fàcilment amb algun del cinc setges patits per la ciutat de Barcelona però desconeixem de quin i per part de quin exèrcit hauria estat disparada, així com si provindria d'artilleria terrestre o naval.

En relació al context de la troballa, val a dir que la intervenció arqueològica que hem realitzat es troba fora dels murs (i força allunyada d'aquests) d'Època Moderna de Barcelona (Fig. 16). Es tractaria, per tant, d'una zona corresponent a camps i masies, allunyada del front bèl·lic del setge a la ciutat. No tenim constància de l'existència de cap fet militar o batalla als voltants i creiem que l'ús d'artilleria pesada, com són els canons, tindria més sentit en un setge que no pas en una batalla oberta. És per això que cal valorar la possibilitat de que la bala de canó s'hagués traslladat en un moment posterior al seu ús, potser des del mateix camp de batalla, per raons desconegudes. En aquest sentit, creiem interessant esmentar que la bala presenta una deformació el·lipsoidal irregular d'uns 5,5 x 3,5 cm. i d'uns 0,5 cm de profunditat (Fig. 17). Aquesta marca podria, potser, vincular-se amb l'ús de la bala, o bé per impacte a la part posterior durant el dispar o bé per impactar a la part davantera contra el blanc. No podem, però, excloure que es tracti d'un defecte de fossa degut a la baixa qualitat de la colada. La fabricació de bales de canó no va tenir el mateix control i prestigi que la dels propis canons. La fossa solia ser imperfecte i sovint escassament controlada pel mestre fonedor, podent donar lloc a material fràgil i de menor qualitat, amb elevada presència d'escòria i defectes (BETHENCOURT ET AL. 2013: 393-396; CIARLO ET AL. 2015: 716). Per tant i tot i que creiem que la bala va ser disparada, no

podem assegurar que la marca documentada es relacioni amb aquest ús.

Fig. 16.- Traçat de la muralla medieval i moderna de Barcelona en relació a l'indret objecte d'intervenció arqueològica (fletxa vermella). Font: <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3111>

Fig. 17.- Bala de canó de ferro (UE 12) trobada fortuïtament l'any 2016. Detall de la deformació el·lipsoidal.

8. BIBLIOGRAFIA

AA. VV. (1982). *Gran geografia comarcal de Catalunya: 8. El Barcelonès i el Baix Llobregat*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

AJUNTAMENT DE BARCELONA: *Carta Arqueològica de Barcelona*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona. <<http://www.cartaarqueologica.bcn.cat>> [Consulta: 27 de maig de 2019].

CARANDINI, Andrea (1997). *Historias en la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Barcelona: Crítica.

GARCIA ESPUCHE, Albert. (2009). *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

BETHENCOURT, Manuel, HERNÁNDEZ, Miguel Ángel, MARTÍNEZ, Enrique Augusto, ABREU, Carmen María (2015). "Apuntes sobre la evolución histórica de la metalurgia armamentística española de los siglos XVII a XIX a través de la caracterización de balas de cañón". A: DÍAZ, Soledad & GARCÍA, Enma (coord.). *IV Congreso Latinoamericano de Conservación y Restauración de Metal*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, p. 391-399.

CIARLO, Nicolás C. (2017). "Las innovaciones en la tecnología naval europea, ca 1750-1815: un abordaje desde la arqueometalurgia". A: *Sexto Seminario ECAMAT. Investigaciones arqueométricas en Argentina. Fundamentos teórico-metodológicos y casos de análisis*. Buenos Aires: Instituto de Estudios de Ciencia y Tecnología "Amílcar Argüelles", p. 8-83.

CIARLO, Nicolás C. & ARGÜESO, Amaru (2019). "Archaeometric and Archaeometallurgical Studies on Historical shipwrecks: Research Experiences in Argentina". *Journal of Maritime Archaeology*. Basingstoke, Springer Nature, vol. 14.1, p. 127-150.

CIARLO, Nicolás C., LÓPEZ, Ariel N., De ROSA, Horacio M., PIANETTI, Mercedes (2015). "Naval Crossfire: a Comparative Analysis of Iron Projectiles from mid-18th to Early 19th Centuries European Warships". *Procedia Materials Science*. Amsterdam: ScienceDirect, Elsevier, vol. 8, p. 712-721.

ESPEJO BLANCO, José Manuel. (juliol 2015). *Memòria arqueològica de la intervenció efectuada al carrer del Dos de Maig, 187.I, Mercat del Bellcaire - Plaça de les Glòries Catalanes. Districte de l'Eixample - Barcelona. Codi MHCB: 054/15*. [Memòria d'intervenció arqueològica inèdita]. ATICS Gestió i Difusió del patrimoni arqueològic i històric. (Disponible a l'Arxiu de memòries d'intervencions arqueològiques i paleontològiques de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni). També disponible en línia a: <<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3831>> [Consulta: 27 de

Memòria de la intervenció arqueològica preventiva a la Plaça de les Glòries Catalanes. Districte de Sant Martí-L'Eixample. Barcelona (Barcelonès). Codi: 106/16.

maig de 2019].

HARRIS, Edward C. (1979). *Principios de estratigrafía arqueológica*. Barcelona: Crítica. ISBN 9788474235142.

KINARD, Jeff (2007). *Artillery. An illustrated history of its impact*. Santa Barbara: ABC CLIO. ISBN 9781851095612.

PALET, Josep Maria. (1994). *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval segles II-I aC-X-XI dC*. Barcelona: Estudis i Memòries d'Arqueologia de Barcelona, 1, Centre d'Arqueologia de la Ciutat, Institut de Cultura.

PUJADES CAVALLERIA, Josep. (2008). "Balanz anual de l'activitat arqueològica de la ciutat (2006)". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*. Barcelona: MHCB, vol. 4, p. 179-201.

SOLÉ SABARIS, Lluís (dir.) (1963). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Aedos.

ANNEXES

I. Repertori estratigràfic

II. Documentació gràfica

- **Documentació fotogràfica**
- **Documentació planimètrica**

III. Inventari de materials

ANNEX I. Repertori estratigràfic

○ = Estrat

△ = Interestrat (retall)

UE 1 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobreix: UE 4

Interpretació: Estrat compost per argila plàstica marró fosc, amb carbons i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Potser vinculat amb el rebaix de la plaça en època contemporània.

Cronologia: Segle XX

UE 2 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Tallat per: UE 3

Interpretació: Estrat compost per argiles vermelles de procedència col·luvial. Estrat no excavat, estèril. Està retallat per l'interestrat UE 3, que es vincula amb la construcció de l'estructura E1 (pou).

Cronologia: Indeterminat

UE 3 △

Definició: Interestrat (retall)

Relacions físiques:

Reomplert per: UE 1, UE 4, UE 5, UE 6, UE 7, UE 8, UE 9, UE 10, UE 11

Talla a: UE 2

Interpretació: Interestrat (retall) que talla la UE 2 i es vincula amb la construcció de l'estructura E1 (pou).

Cronologia: Època Contemporània

UE 4 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 1

Cobreix: UE 5

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila marró fosc amb carbonats blancs de morter de calç i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 5 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 4

Cobreix: UE 6

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila marró clar i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 6 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 5

Cobreix: UE 7

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila gris fosc i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 7 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 6

Cobreix: UE 8

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila marró clar i sorres, i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 8 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 7

Cobreix: UE 9

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila marró fosc amb pedres grans i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

34

UE 9 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 8

Cobreix: UE 10

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila taronja clar i fragments de material constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 10 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 9

Cobreix: UE 11

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per una mica d'argila marró fosc i fragments molt abundants de material constructiu (teules, maons, pedres), entre ells fragments de mur amb morter de calç. Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 11 ○

Definició: Estrat

Relacions físiques:

Cobert per: UE 10

Reomple: UE 3

Interpretació: Estrat compostat per argila marró fosc flonja i humida, i fragments de material

Memòria de la intervenció arqueològica preventiva a la Plaça de les Glòries Catalanes. Districte de Sant Martí-L'Eixample. Barcelona (Barcelonès). Codi: 106/16.

constructiu (teules, maons, pedres). Abocament.

Cronologia: Època Contemporània

UE 12

Definició: Bala de canó

Relacions físiques:

Interpretació: Bala de canó de ferro, esfèrica i massissa, localitzada de forma fortuïta a inicis de l'any 2016 durant els treballs d'execució dels murs pantalla dels nous túnels.

Cronologia: Segona meitat del segle XVII – primera meitat del segle XVIII

ANNEX II. Documentació gràfica

Listat de fotografies

- Fotografia 1. Vista de la Rampa 1.
Fotografia 2. Vista de la Rampa 1.
Fotografia 3. Vista de la Rampa 1.
Fotografia 4. Maquinària treballant en els rebaixos de la Rampa 1.
Fotografia 5. Maquinària treballant en els rebaixos de la Rampa 1.
Fotografia 6. Front de treball en els rebaixos de la Rampa 1.
Fotografia 7. Maquinària treballant en els rebaixos de la Rampa 1.
Fotografia 8. Maquinària treballant en els rebaixos de la Rampa 1.
Fotografia 9. Maquinària treballant en els rebaixos de la Rampa 1.
Fotografia 10. Vista del Pou 1 a l'inici dels rebaixos.
Fotografia 11. Vista del Pou 1 amb els rebaixos superiors avançats.
Fotografia 12. Vista del Pou 1 amb el pou avançat.
Fotografia 13. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 1.
Fotografia 14. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 1.
Fotografia 15. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 1.
Fotografia 16. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 1.
Fotografia 17. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 1.
Fotografia 18. Vista del Pou 2 amb els rebaixos superiors avançats.
Fotografia 19. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 20. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 21. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 22. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 23. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 24. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 25. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 26. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 27. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 2.
Fotografia 28. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 3.
Fotografia 29. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 3.
Fotografia 30. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 3.
Fotografia 31. Maquinària treballant en els rebaixos del Pou 3.
Fotografia 32. Moment de la troballa de l'estructura **E1** al Pou 3.
Fotografia 33. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació.
Fotografia 34. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació.
Fotografia 35. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació.
Fotografia 36. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació.
Fotografia 37. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació (part superior).
Fotografia 38. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació (part inferior).
Fotografia 39. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació amb bastida metàl·lica.
Fotografia 40. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, abans d'iniciar l'excavació

amb bastida metàl·lica (part inferior).

Fotografia 41. Estructura **E1** pou d'aigua. Procés d'excavació emprant una bastida metàl·lica.

Fotografia 42. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 6** inici.

Fotografia 43. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 6** inici.

Fotografia 44. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 8** inici.

Fotografia 45. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 8** inici.

Fotografia 46. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 10** inici.

Fotografia 47. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 10** inici.

Fotografia 48. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 11**, ubicació del càntir sencer de ceràmica vidriada probablement del segle XIX al fons de l'estructura.

Fotografia 49. Estructura **E1** pou d'aigua. **UE 11**, ubicació del càntir sencer de ceràmica vidriada probablement del segle XIX al fons de l'estructura.

Fotografia 50. Estructura **E1** pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret oest a l'alçada de les **UE 7, UE 8 i UE 9**.

Fotografia 51. Estructura **E1** pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret oest a l'alçada de les **UE 7, UE 8 i UE 9**.

Fotografia 52. Estructura **E1** pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret oest a l'alçada de la **UE 10**.

Fotografia 53. Estructura **E1** pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret est a l'alçada de la **UE 10**.

Fotografia 54. Estructura **E1** pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret est a l'alçada de la **UE 10**.

Fotografia 55. Estructura **E1** pou d'aigua. Rebaixos a les parets interpretats com a sistema d'accés, paret est a l'alçada de la **UE 10**.

Fotografia 56. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, un cop acabada l'excavació amb bastida metàl·lica.

Fotografia 57. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció longitudinal, un cop acabada l'excavació.

Fotografia 58. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció transversal al fons de l'estructura.

Fotografia 59. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció transversal **UE 11**.

Fotografia 60. Estructura **E1** pou d'aigua. Secció transversal **UE 10**.

Fotografia 61. Bala de canó de ferro **UE 12** (Font: Servei d'Arqueologia de Barcelona)

Fotografia 62. Bala de canó de ferro **UE 12** (Font: Servei d'Arqueologia de Barcelona)

Fotografia 63. Bala de canó de ferro **UE 12**.

Fotografia 64. Bala de canó de ferro **UE 12**. Deformació el·lipsoidal a la part inferior.

Fotografia 65. Bala de canó de ferro **UE 12**. Deformació el·lipsoidal a la part inferior.

Fotografia 66. Bala de canó de ferro **UE 12**. Deformació el·lipsoidal a la part superior.

Fotografia 67. Bala de canó de ferro **UE 12**. Detall de la deformació el·lipsoidal.

Fotografia 68. Bala de canó de ferro **UE 12**. Detall de la deformació el·lipsoidal.

Fotografia 69. Bala de canó de ferro **UE 12**. Detall de la deformació el·lipsoidal.

Fotografia 70. Bala de canó de ferro **UE 12**. Detall de la deformació el·lipsoidal.

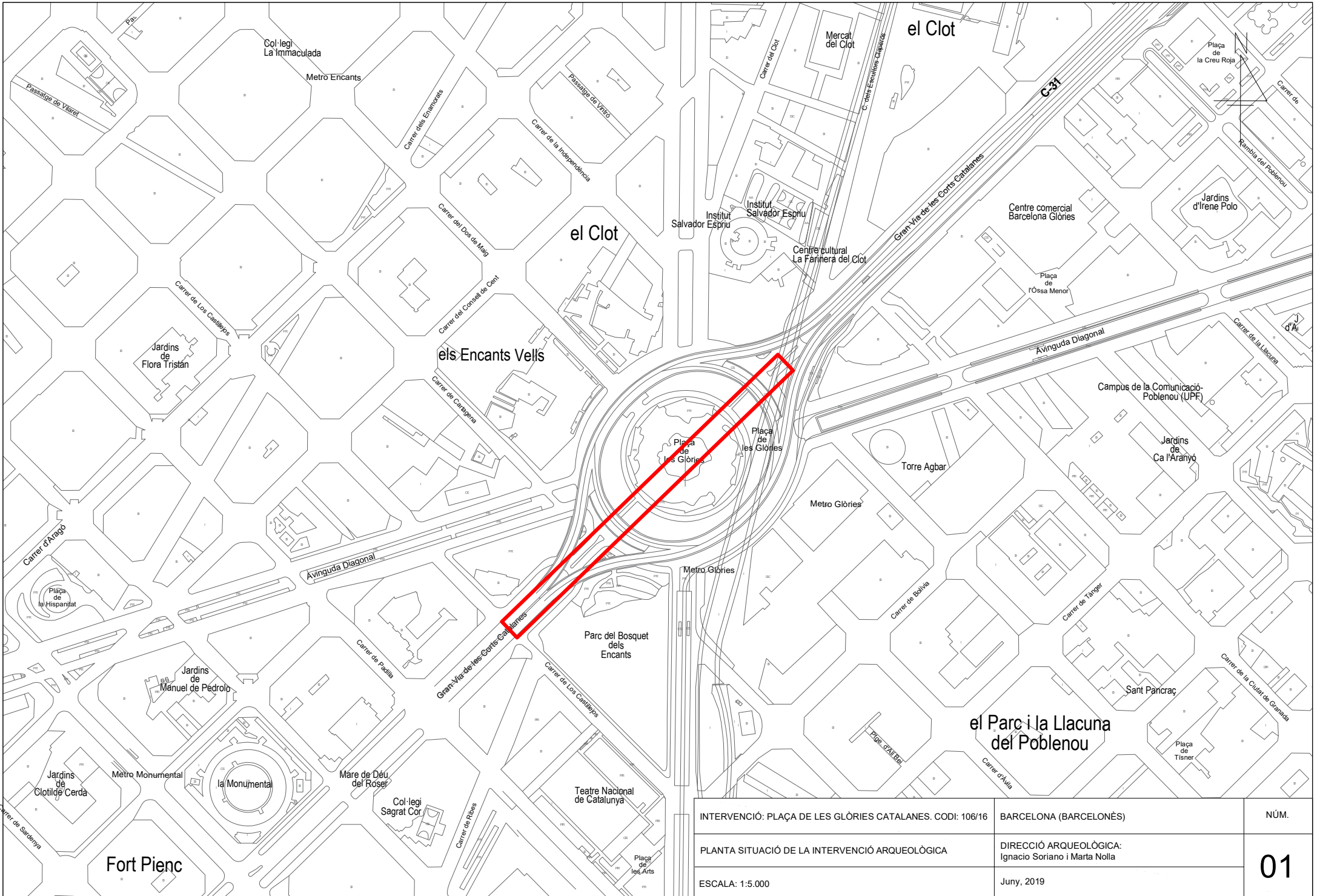
Llistat de planimetries

Planimetria 1. Planta situació de la intervenció arqueològica.

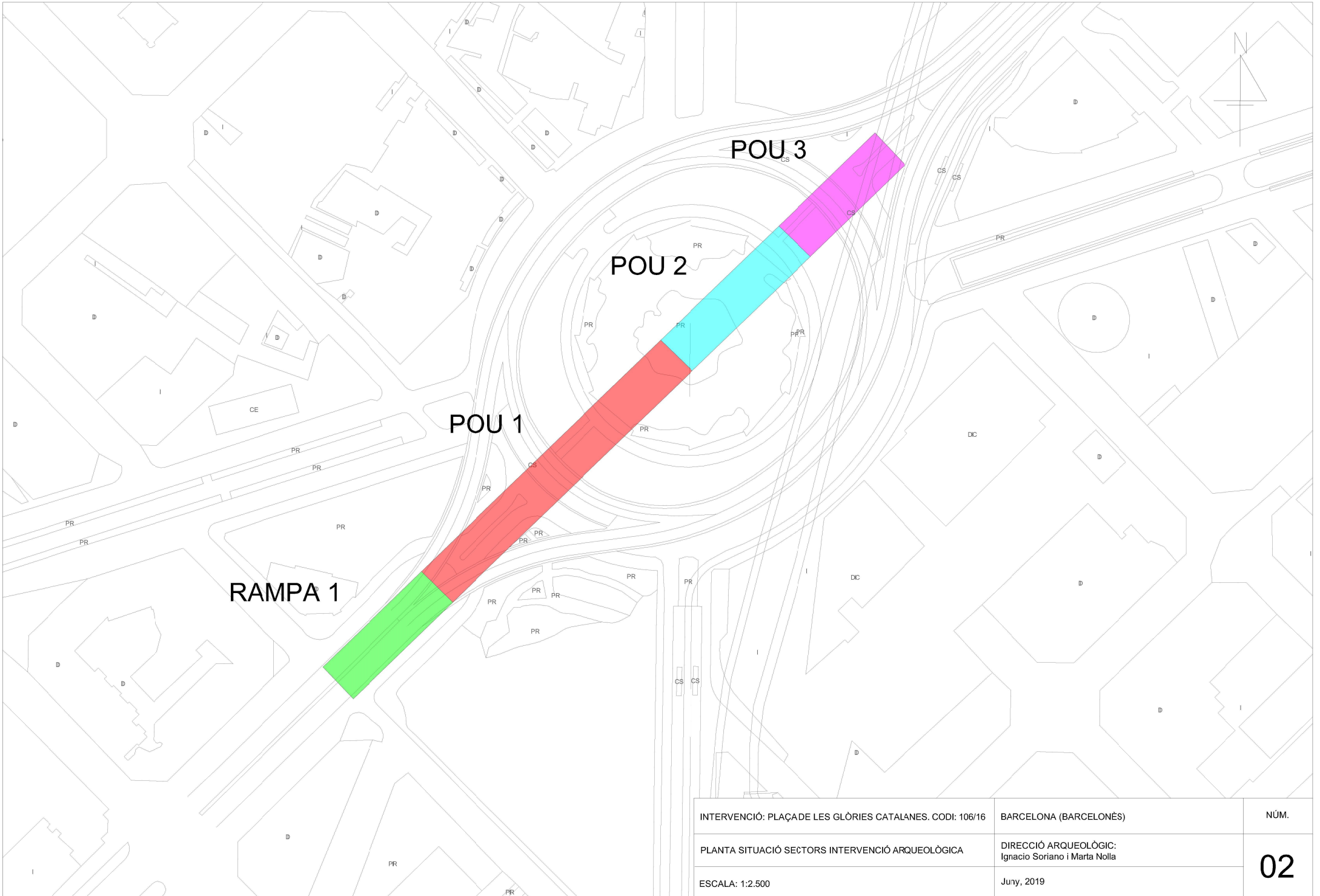
Planimetria 2. Planta situació dels sectors de la intervenció arqueològica.

Planimetria 3. Planta situació de l'estructura **E1 (UE 3)**.

Planimetria 4. Planta i seccions de l'estructura **E1**.

INTERVENCIÓ: PLAÇA DE LES GLÒRIES CATALANES. CODI: 106/16	BARCELONA (BARCELONÈS)	NÚM.
PLANTA SITUACIÓ DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA	DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA: Ignacio Soriano i Marta Nolla	01
ESCALA: 1:5.000	Juny, 2019	

RAMPA 1

POU 1

POU 2

POU 3

INTERVENCIÓ: PLAÇA DE LES GLÒRIES CATALANES. CODI: 106/16	BARCELONA (BARCELONÉS)	NÚM.
PLANTA SITUACIÓ SECTORS INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA	DIRECCIÓ ARQUEOLÒGIC: Ignacio Soriano i Marta Nolla	02
ESCALA: 1:2.500	Juny, 2019	

POU 3

CS

E1

CS

CS

CS

INTERVENCIÓ: PLAÇA DE LES GLÒRIES CATALANES. CODI: 106/16

BARCELONA (BARCELONÈS)

NÚM.

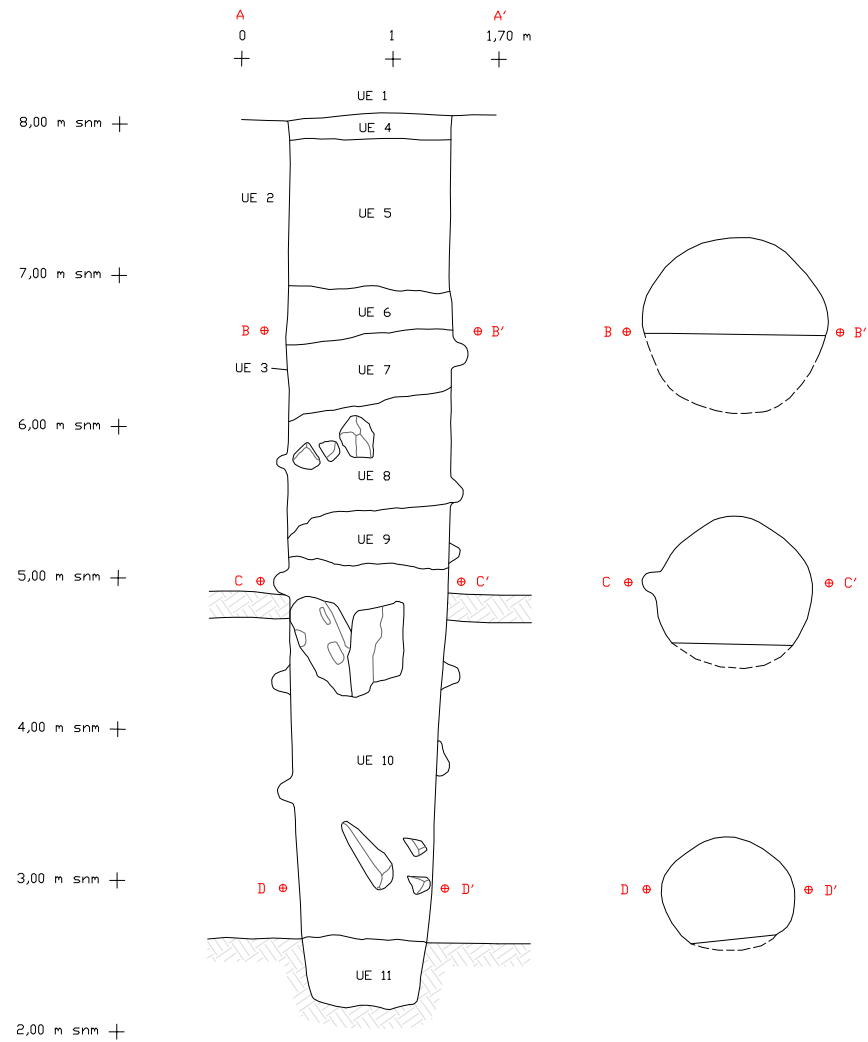
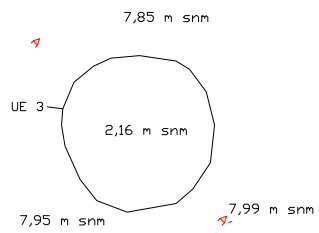
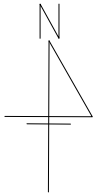
PLANTA SITUACIÓ ES^{TR}UCTURA E1 (UE 3)

DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA:
Ignacio Soriano i Marta Nolla

03

ESCALA: 1:500

Juny, 2019

INTERVENCIÓ: PLAÇA DE LES GLÒRIES CATALANES. CODI: 106/16	BARCELONA (BARCELONÈS)	NÚM.
PLANTA I SECCIÓ ESTRUCTURA E1 (UE 3)	DIRECCIÓ I PLANIMETRIA: Ignacio Soriano i Marta Nolla	04
ESCALA: 1:50	Juny, 2019	

ANNEX III. Inventari de materials

INVENTARI DE MATERIALS

Secció d'Arqueologia-Ajuntament de Barcelona

Num. Intervenció: 106/16

Jaciment: PLAÇA DE LES GLÒRIES CATALANES

Districte

Carrer

Parcel·la

Data

Plaça de les Glòries Catalanes

Àrea:

Sector:

Àmbit:

UE: 10

Num. Frag.	Class.	Def.Frag.	Tipo.	Tècnica	Pasta	Decoració		Acabats		Cronologia	Observacions
						Int.	Ext.	Int.	Ext.		
2	14003	BR	CAT	TO	AO				VI		Vidriat verd. Dos individus
1	14003	VO	GRE	TO	AO				VI		Vora amb nansa. Vidriat marró.
1	14306	PE	PAT	TO	AO				VI	s. XIX	Vidriat marró, beix i verd

Àrea:

Sector:

Àmbit:

UE: 11

Num. Frag.	Class.	Def.Frag.	Tipo.	Tècnica	Pasta	Decoració		Acabats		Cronologia	Observacions
						Int.	Ext.	Int.	Ext.		
1	14003	PS	CAT	TO	AO				VI		Vidriat verd.
3	14003	NA	CAT	TO	AO				VI		Mateixa peça que inclou nansa, bec i broc. Vidriat blanc.
2	14003	BR	CAT	TO	AO				VI		Vidriat verd.
1	14003	BE	CAT	TO	AO				VI		Vidriat verd.

Àrea:

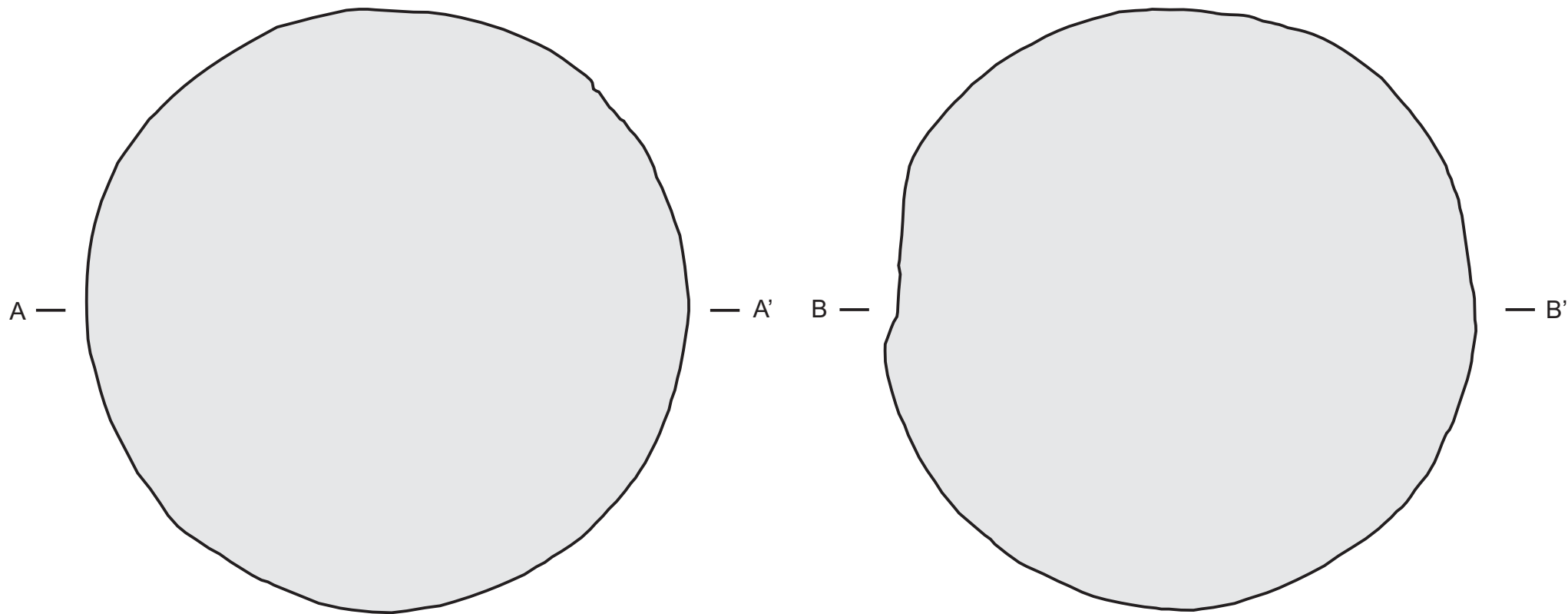
Sector:

Àmbit:

UE: 12

Num. Frag.	Class.	Def.Frag.	Tipo.	Tècnica	Pasta	Decoració		Acabats		Cronologia	Observacions
						Int.	Ext.	Int.	Ext.		
1	20002	PS	BAL							1/2 s. XVII- inicis s.	Peça sencera

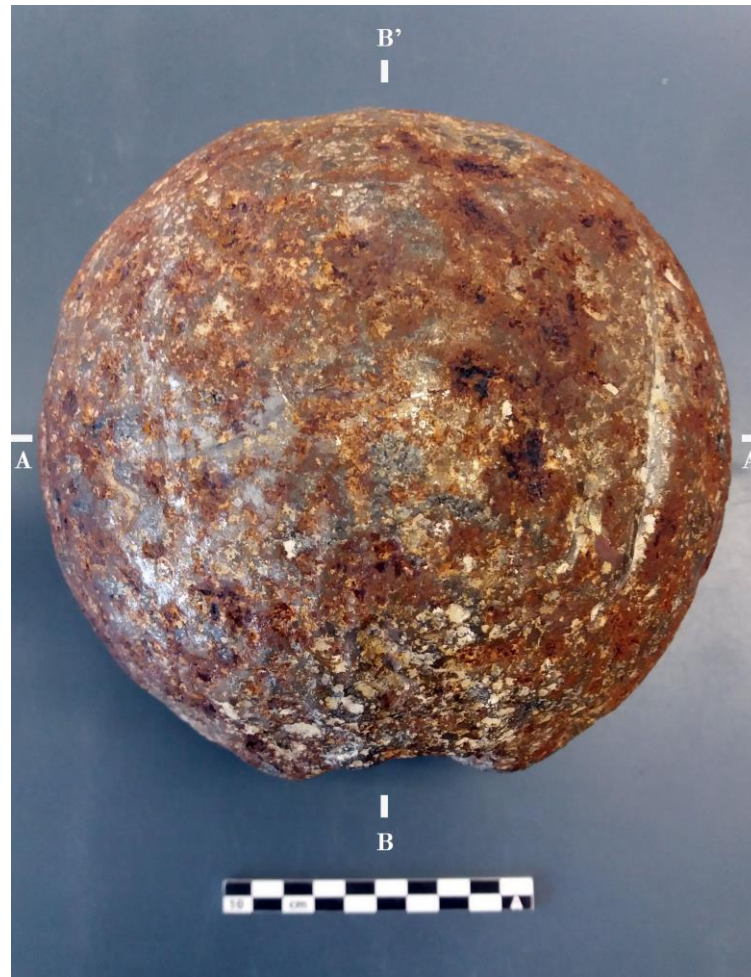
UE: 12-1

INTERVENCIÓ: Plaça de de les Glòries Catalanes

CODI: 106/16

UE 12.1 Orientació de les seccions